

ЗАҢДЫ МҰРАГЕРЛЕРДІ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚ АЯСЫНДА МҰРАҒА ШАҚЫРУ КЕЗЕКТІЛІГІ

Шәуәли Мира Қанатқызы

shauaalimira@gmail.com

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Халықаралық құқық мамандығы ХҚқ-31 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – Сейдеш Б. Б.

Г. С. Лиманский өз монографиясында заң бойынша мұрагерлік өсиет бойынша мұрагер мұрадан бас тартқан немесе лайықсыз мұрагер деп танылған жағдайда орын алатынын айтады. Оны бекітудің бірінші бөлігімен келісу керек. Бірақ оның заң бойынша мұрагерлік, егер мұрагер лайықсыз деп танылса екені абсурдты, өйткені ҚР АҚ 1045 бабына сәйкес заң бойынша да, өсиет бойынша да, заңсыз мұрагерлер деп танылған тұлғалар мұра етпейді.

Заң бойынша мұрагерлік - өсиетсіз мұрагерлік болып табылады. Бұл жағдайда заңнама мұрагерлік мүлікті алуға құқығы бар адамдардың шеңберін анықтай отырып, мұра қалдырушының жоқ өсиет орнын толықтырады. Заң бойынша мұрагерлердің қатарына бірінші кезекте мұра қалдырушының жақын туыстары жатады. Сонымен бірге заң бойынша мұрагерлер шеңбері және оларды әртүрлі елдерде мұраға шақыру кезектілігі бірдей емес болып табылады.

Заң бойынша мұрагерлік үш қағидатқа негізделген: мұра қалдырушының туыстық, неке және мемлекеттік тиесілілігі. Тиісінше, мұраға шақырылған адамдардың санаттары бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. Бірінші қағидат негізінде мұра қалдырушының туыстары, екіншісі негізінде жұбайы шақырылады және үшіншісі негізінде мұра қалдырушы азаматтылығы болған мемлекет шақырылады.

Мұрагерлік статутын анықтаған кезде сілтеме мұра қалдырушының соңғы тұратын елінің, мұрагерлік мүліктің орналасқан елінің, мұра қалдырушының азаматтығы елінің құқығына жасалуы мүмкін. Мүлік тұрған елдің құқығына байлау, әдетте, жылжымайтын мүліктің тағдырын анықтау үшін жасалады. Анықтау шеңбер мұрагерлер мен бергі қолданылады жеке заң мұра қалдырушының қамтиды құқығы елдің азаматтығы бар елдің құқығы соңғы тұрғылықты жері.

Мұрагерлік саласындағы коллизияларды шешу әр түрлі елдерде кері сілтемелерді қолдану арқылы шешіледі. В. Л. Толстых пікірімен келіскен жөн, ол кері жіберуді қолдану әлі де отандық құқық бойынша бөлінген мұрагерлердің мүдделерін қорғау қажеттілігі тұрғысынан ақталғанын айтады. Мысалы, шетелдік құқық бойынша мұра қалдырушымен (ағалар мен

Тәти) туыстық белгілі бір дәрежеде тұлғалар мұраға алуға құқығы жоқ, ал ресейлік құқық бойынша олар үшінші кезектегі мұрагерлер болып табылады. Заң бойынша мұраға шақырылған мұрагерлердің санаттары өзінің құрамы мен атауы бойынша (кезек, паран-теллер, разрядтар және т.б.) болып ерекшеленеді.

Ресей Федерациясында, Еуропаның көптеген елдерінде, сондай-ақ ТМД елдерінде заң бойынша мұраға шақыру кезектілік тәртібімен жүзеге асырылады. Егер алдыңғы кезектердің мұрагерлері болмаса, әрбір келесі кезектің мұрагерлері мұраға қалдырылады. Алайда, Қазақстан мен Украинаның азаматтық кодекстерінде мұраға құқық бойынша мұрагерлерді тану кезектілігі туралы және олардың мұрадағы үлесінің мөлшері туралы ережелер мұраны ашқаннан кейін жасалған мүдделі мұрагерлердің нотариалды куәландырылған келісімімен (шартымен) өзгертілуі мүмкін деген норма бекітілген. Осылайша, заң мұрагерлерге заң бойынша өз қалауы бойынша және өзара уағдаластық бойынша заңмен белгіленген мұрагерлік кезектілігінің тәртібін өзгерту құқығын береді.

ГФР, Швейцария құқығында туыстарға мұра қалдыру тәртібі "парантелл" жүйесімен анықталады. Бұл жүйе генеалогиялық ағаштың принципіне негізделген. Оның балалары, немерелері мен шөберелері және т.б. төмен түседі. Бірінші парантелді мұра қалдырушы мен оның ұрпақтары, екінші парантелланы - ата - аналар мен олардың азғана бара жатқандар, үшіншісі - мұра қалдырушының әкесі мен анасы бойынша аталары мен әжелері. Мұндай жүйе ең алдымен жас ұрпаққа артықшылық береді. Бірінші парантелла ішінде мүлік балалары арасында тең бөлінеді. Қалғандары ұсыну құқығы бойынша мұраға қалады. Екінші парантелдің ішінде мүлік мұра қалдырушының ата - аналары арасында бөлінеді; егер олардың біреуі тірі болмаса, онда оның үлесі ұсыну құқығы бойынша төменге ауысады, ал олар болмаған жағдайда - тірі қалған ата-анаға ауысады.

ГФР заңнамасы мұраға шақырылған парантеллалардың санын шектемейді, соның нәтижесінде мұрагерлері ең алыс туыстары бола алады.

Швейцариямен салыстырғанда заң бойынша мұрагерлердің шеңбері алғашқы үш парантелмен шектелген. Төртінші парантелланың құрамына кіретін туыстары (ата-бабалары, әжелері және олардың төмендегілері) тек мұра мүлікке узуфрукты ғана алады - төрағасының. Мүлікке меншік құқығы бұл жағдайда мемлекетке өтеді. Швейцарияда мұрагерлік туралы заңдардың коллизияларын реттеу ерекшелігі бар. Мұнда екі қағидат ерекше үйлеседі: біріншісі, оған сәйкес Швейцарияда соңғы тұрғылықты жері бар адамдардың мұрагерлік құқығы бойынша жүзеге асырылады; екіншісі, осыған сәйкес шетелде соңғы тұрғылықты жері бар адамның мүлкін мұраға қалдыру мұра қалдырушының тұрғылықты жері мемлекетінің халықаралық жеке құқығының нормалары көрсетілген құқық бойынша жүзеге асырылады.

Францияда, Рим құқығы дәстүріне сәйкес заң бойынша мұрагерлерді жіктеу және оларды мұраға шақырылудың бірізділігін анықтау негізіне, олардың тұқым қуалаушылыққа жорамалданып отырған жақындығына

байланысты қан туыстарын топтарға бөлетін разряд жүйесі салынған. Бірінші разрядқа мұра қалдырушының (балалар, немерелер және т.б.) жатады. Екінші разряд мұра қалдырушының ата-анасы, сондай-ақ оның аға-інілері мен апасіңділері және олардың жақын туыстары құрайды. Үшінші разрядқа мұра қалдырушының (ата-анасынан басқа), яғни атасы, әжесі, атасы, әжесі және т. б. соңғы, төртінші разрядқа туыстық алтыншы дәрежеге дейін басқа бүйір туыстары (аға-інілері мен апа-қарындастарынан басқа), яғни немере-інілері мен апа-қарындастары, аға-інілері мен апа-қарындастары және т. б. жатады.

Англияда, континентальды Еуропа елдерінен айырмашылығы, заң бойынша мұрагерлердің қатарында ерлі-зайыптылар артықшылық орын алады. Ерлі-зайыптылар Лорд-канцлердің құзыретіне жатқызылған тіркелген ақша сомасын алуға құқығы бар. 1975 жылы, мысалы, ол 15 мың фунт стерлингпен анықталды. Ерлі-зайыптылардың біреуі болмаған жағдайда мұрагерлік тәртібі өзгереді. Мұрагерлік келесі кезек бойынша жүреді: а) төмен ағалар; б) ата-аналар; в) ата-анасы толымды ағалар мен апалар; г) ата-анасы толымсыз ағалар мен апалар; д) ата-анасы мен әжелер (әкесі мен аналық желісі бойынша); е) толық ағалар мен апалар; ж) толық емес ағалар мен апалар.

Франция мен Ұлыбритания үшін мұрагерлік жөніндегі қатынастар мұра қалдырушының соңғы тұратын жерінің заңына бағынады. АҚШ-та мұрагерлік туралы заңнама Англияның заңнамасына өте ұқсас. Мұрагерлік мәселелерінде американдық құқық негізінен ағылшын құқығының коллизиялық қағидаттарын ұстанады.

Заң бойынша мұрагерлер мүлдем болмаған кезде, сондай-ақ олар мұрадан бас тартқан жағдайда мүлік мемлекетке өтеді. ГФР мен Швейцария заңдары бойынша мемлекет бұл жағдайда заң бойынша мұрагер ретінде қаралады және осының салдарынан мұра қалдырушының құқықтарына ғана емес, міндеттеріне де ие болады. Францияда, Англияда және АҚШ-та мұрагерлерді қалдырмаған мұра қалдырушының мүлкі иесіз деп қаралады және мемлекетке қандай да бір ауыртпалықсыз өтеді.

Қазақстан Республикасында қазіргі уақытта мұрагерліктің сегіз кезегі бар. Бұрын олар алты болды, бірақ Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы № 225 Заңымен азаматтық заңнамаға бірқатар елеулі өзгерістер енгізілді. Мұрагерлік құқықта да өзгеріс болды.

Мұрагердің бірінші кезегі-балалары, жұбайы (зайыбы) және ата-аналары.

Екінші кезек-ата-анасы жағынан да, анасы жағынан да ата-анасы жағынан да, ата-анасы жағынан да ата-анасы мен әжесі.

Үшінші кезек-туған ағалар мен тәтелер.

Төртінші кезек-әжелер мен әжелер.

Бесінші кезек - мұра қалдырушының туған немерелері мен немерелерінің балалары (немере немерелері мен немерелері) және оның аталары мен әжелерінің туған аға-інілері мен апа-қарындастары (немере-қарындастары мен әжелері).

Алтыншы кезек - мұра қалдырушының немере немерелері мен немерелерінің балалары (немере шөберелері мен шөберелері), оның немере аға-інілері мен апа-қарындастарының балалары (немере шөберелері мен немере шөберелері) және оның немере аталары мен әжелерінің балалары (немере ағасы мен тәтелері).

Жетінші кезек-мұра қалдырушының жиынтық аға-інілері мен апа-сіңлілері, өгей қыздары, өгей әкесі мен өгей шешесі, егер олар мұра қалдырушымен бір отбасымен кемінде он жыл бірге тұрса.

Сегізінші кезек-мұрагерлердің екінші және жетінші кезегі бойынша түспейтін және бұл ретте мұра қалдырушының қайтыс болғанға дейін кемінде бір жыл тұрған және міндетті түрде оның асырауында болған еңбекке жарамсыз асырауындағылар.

Авторлардың көпшілігі заңнаманы қолдап, мұра қалдырушының мүлкі мемлекетке өтпей отбасында қалады деген өз көзқарасын дәлелдейді. Бірақ бұл шотқа қарама-қарсы пікірлер бар. Мысалы, А. М. Байзігітова заң бойынша мұрагерлердің кезегін үшінші дәрежесімен шектеуді ұсынады, өйткені заң бойынша мұрагерлердің шеңберін шамадан тыс «механикалық» кеңейту құқықтық шындыққа сәйкес емес деп айтады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Лиманский Г. С. Наследование по закону: вопросы теории и практики: Монография
2. В. А. Рыбакова. Самара: Самар. Гуманит. Акад., 2003, 32б.
3. Гущин В. В., Дмитриев Ю. А. Наследственное право и процесс: Учебник для высших учебных заведений. - М.: Эксмо, 2004. 31б.
4. Толстых В. Л. Международное частное право: коллизионное регулирование. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 482-483б.
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-kruga-zakonnyh-naslednikov-i-ocherednost-ih-prizvaniya-k-nasledstvu-v-ramkah-mezhdunarodnogo-chastnogo-prava>